

ЛЕКЦІЯ

ТЕМА: ОЦІНКА ТА ОПЛАТА ВИКОРИСТАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

МЕТА: ознайомлення із основними методами реалізації володіння нематеріальними ресурсами, методами оцінки нематеріальних активів, а також із формами оплати за використання нематеріальних ресурсів.

ОСНАЩЕННЯ:

- конспект лекції;
- роздатковий матеріал.

ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ:

1. Основні методи реалізації володіння нематеріальними активами.
2. Методи оцінки нематеріальних активів.
3. Форми оплати за використання нематеріальними ресурсами.
4. Знос та амортизація нематеріальних ресурсів.

ПИТАННЯ ДЛЯ ВХІДНОГО КОНТРОЛЮ:

1. Охарактеризуйте поняття нематеріальних ресурсів та нематеріальних активів.
2. Дайте характеристику видам нематеріальних активів.
3. Охарактеризуйте основні принципи авторського права.
4. Визначте основні етапи в розвитку інституту авторського права.
5. Які закони визначають правила використання нематеріальних ресурсів в Україні.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ:

- розглянути методи оцінки та механізм нарахування амортизації на нематеріальні активи підприємства за підручником Економіка підприємства / за ред. С.Ф. Покропивного, К. – 2000р., ст. 146-148;
- розв'язати задачі за темою № 1.25, 1.26 за підручником Економіка підприємства. Збірник задач і конкретних ситуацій. / за ред. С.Ф. Покропивного, К. – 2000р., ст. 15-16.

Реалізація права на володіння нематеріальними ресурсами здійснюється:

- 1) *патентом* – виданий державним органом охоронний документ, що підтверджує право його власника на відповідний об'єкт промислової власності;
- 2) *свідченням* – надає власнику виключне право використання і розпорядження товарним знаком;
- 3) *ліцензією* – дозвіл використовувати технічне чи досягнення інший нематеріальний актив протягом визначеного терміну за встановлену плату.

Раціоналізаторські пропозиції, "ноу-хау" і гудвіл як власність підприємства не мають визначеного правового захисту.

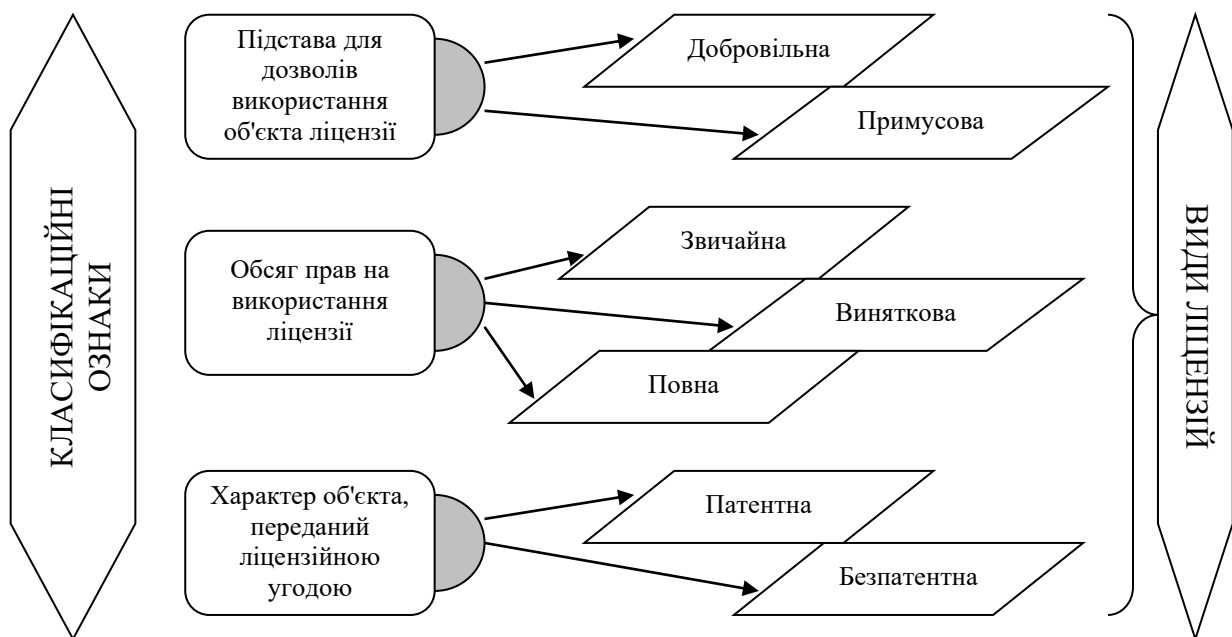

Рис. 1 Класифікація видів ліцензій.

Тому що нематеріальні активи представляють вкладення коштів підприємства (його витрати) в активи, використовувані протягом довгострокового періоду в господарській діяльності і приносять доходи, підприємство зобов'язано визначити їх вартість. Особливістю нематеріальних активів є, як правило, відсутність матеріально-речовинної структури і складність визначення вартості. Часто **оцінка нематеріальних активів** виробляється апіорно за узгодженням сторін на основі цін світового чи внутрішнього ринку.

У вартість нематеріальних активів входять покупна ціна, витрати, зв'язані з придбанням і приведенням у стан готовності цих активів. Наприклад, "ноу-хау" як товар супроводжує продажу патентів і ліцензій, будучи як би продовженням

(інструкцією) до них, але може реалізовуватися і самостійно. Для оцінки "ноу-хау" покупець повинний хоча б частково ознайомитися з його істотою; при цьому власник ризикує втратити монополію на "ноу-хау", не продавши його. У цьому випадку власник передає для ознайомлення зведення, що не захищені патентом, крім ключових моментів, що дали би можливість використання "ноу-хау" самостійно. Якщо це неможливо з якої-небудь причини, полягає попередня згода на передпродажне ознайомлення і відповідальність у випадку використання "ноу-хау" без його придбання. **Оцінка вартості "ноу-хау"** може вироблятися на основі виконаних техніко-економічних розрахунків для проектів: з "ноу-хау" і без "ноу-хау". У світовій практиці ціна "ноу-хау" складає 5 відсотків від майбутнього прибутку, але є випадки, коли вона досягає 20 відсотків. При визначенні ціни власник установлює, які витрати користувач може понести при самостійній розробці "ноу-хау", а також мінімально припустиму ціну, нижче якої продаж недоцільний.

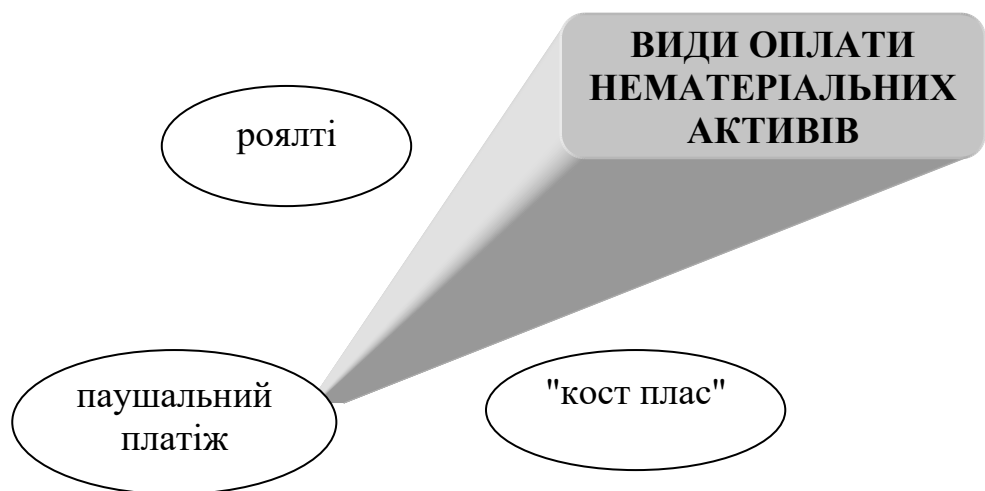

Рис. 2 Види оплати нематеріальних активів.

Існує кілька способів оплати нематеріальних активів. Основні з них:

— *роялті* - платежі будь-якого виду, отримані у виді винагород (компенсацій) за чи використання надання дозволу на використання прав інтелектуальної, у тому числі промислової, власності, а також інших аналогічних майнових прав, визнаних об'єктом права власності суб'єкта підприємницької діяльності, включаючи використання авторських прав на будь-які добутки науки, запису на носіях інформації, права на копіювання і поширення будь-якого чи патенту ліцензії, знака на товари і послуги, права і винаходу, на промислові чи наукові

зразки, креслення моделі, чи схеми програмних засобів обчислювальної техніки, автоматизованих систем чи систем обробки інформації, секретної чи формули процесу, права на інформацію щодо промислового, комерційного чи наукового досвіду ("ноу-хау");

- *паушальний платіж* - одноразовий (чи розстрочений), обговорений заздалегідь платіж, твердо зафіксований у ліцензійній угоді суми, установлюваної виходячи з попередньої оцінки можливого економічного ефекту й очікуваних прибутків ліцензіата (користувача) на основі використання ліцензії;

- *"кост плас"* - виплати за додаткові послуги за погодженими розцінками понад обговорену ціну (паушальний платіж).

Можуть застосовуватися також змішані форми платежів.

Придбані (створені) нематеріальні активи враховуються підприємством, тобто зараховуються на баланс підприємства по первісній вартості.

Первісна вартість придбаного нематеріального активу складається з ціни (вартості) придбання (крім отриманих торгових знижок) ,мита. Непрямих податків, не підметів відшкодуванню, і інших витрат, безпосередньо зв'язаних з його придбанням і доведенням до стану, у якому він придатний для використання по призначенню. Витрати на сплату відсотків за кредит не включаються в первісну вартість нематеріальних активів, придбаних (створених) чи цілком частково за рахунок кредитів банків. Первісна вартість нематеріального активу, придбаного в результаті обміну на подібний об'єкт, дорівнює залишкової вартості переданого нематеріального активу. Якщо залишкова вартість переданого об'єкта перевищує його справедливу вартість, то первісна вартість нематеріального активу, отриманого в обмін на подібний об'єкт, є його справедливою вартістю з включенням різниці у фінансові результати (витрати) звітного періоду. Первісна вартість нематеріального активу, придбаного в обмін (чи частковий обмін) на неподібний об'єкт, дорівнює справедливої вартості переданого нематеріального активу, збільшеної (зменшеної) на суму чи коштів їхніх еквівалентів, що була передана (отримана) при обміні. Первісною вартістю безоплатно отриманий нематеріальних активів є їхня справедлива вартість на дату одержання. Первісною вартістю нематеріальних

активів, внесених у статутний капітал підприємства, визнається погоджена засновниками (учасниками) підприємства їхня справедлива вартість.

Нематеріальні активи, отримані в результаті об'єднання підприємств, оцінюються по їх **справедливій вартості**. Первісна вартість окремого об'єкта нематеріальних активів, сплачених загальною сумою, визначається шляхом розподілу сплаченої суми пропорційно справедливої вартості кожного з придбаних об'єктів. Первісна вартість нематеріального активу, створеного підприємством, включає прямі витрати на оплату праці, прямі матеріальні витрати, інші витрати, безпосередньо зв'язані зі створенням цього нематеріального активу і приведенням його в стан придатності для використання по призначенню (оплата реєстрації юридичного права, амортизація патентів, ліцензій і т.п.). Первісна вартість нематеріальних активів збільшується на суму витрат, зв'язаних з удосконаленням цих нематеріальних активів і підвищенням їхніх можливостей і терміну використання, що будуть сприяти збільшенню спочатку очікуваних майбутніх економічних вигод.

Витрати, що здійснюються для підтримки об'єкта в придатному для використання стані й одержанні спочатку визначеного розміру майбутніх економічних вигод від його використання, включаються до складу витрат звітного періоду. Підприємство може здійснювати переоцінку по справедливій вартості на дату балансу тих нематеріальних активів, щодо яких існує активний ринок.

Активний ринок - це ринок, якому притаманні наступні умови:

- предмети, продавані і купуються на цьому ринку є однорідними;
- у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців і покупців;
- інформація про ринкові ціни є загальнодоступною.

Однорідними об'єктами нематеріальних активів є однотипні по призначенню й умовам використання (група) нематеріальні активи. У випадку переоцінки окремого об'єкта нематеріального активу варто переоцінювати всі інші активи групи, до якої відноситься цей нематеріальний актив (крім тих, щодо яких не існує активного ринку). Якщо підприємством проведена переоцінка об'єктів групи нематеріальних активів, то надалі вони підлягають щорічній переоцінці. Переоцінена первісна вартість і знос об'єкта нематеріального активу визначаються як добуток відповідно первісній чи вартості внеску й індексу переоцінки. Індекс переоцінки визначається

розподілом справедливої вартості переоцінюваного об'єкта на його залишкову вартість.

Сума дооцінки залишкової вартості об'єкта нематеріальних активів відбивається в складі додаткового капіталу, а сума уцінки - у складі витрат звітного періоду, крім випадків приведених нижче:

- перевищення суми попередніх уцінок над сумою попередніх дооцінок залишкової вартості об'єкта нематеріального активу при черговій дооцінці вартості цього об'єкта нематеріальних активів включається до складу доходів звітного періоду з відображенням різниці між черговою (останньою) дооцінкою залишкової вартості об'єкта нематеріальних активів і зазначеним перевищенням у складі іншого додаткового капіталу;
- перевищення суми попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості об'єктів нематеріальних активів при черговій уцінці залишкової вартості цього активу направляється на зменшення іншого додаткового капіталу з включенням різниці між сумою чергової (останньої) уцінки залишкової вартості об'єкта нематеріальних активів і зазначеним перевищенням у витрати звітного періоду.

При вибутті раніше переоцінених об'єктів нематеріальних активів перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта нематеріальних активів включається до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням додаткового капіталу.

Вибуття нематеріальних активів вважається здійсненим тоді, коли актив знімається з обліку, списується з балансу. Вибуття нематеріальних активів відбувається за рахунок їхнього продажу, безоплатної чи передачі неможливості одержання підприємством надалі економічних вигод від його використання (морального зносу й ін.), а також повного відшкодування (амортизації) його балансової вартості.

Зі сказаного вище випливає, що **нематеріальні активи** в процесі їх застосування (експлуатації) піддаються подібно основним фондам **фізичному (вартісному) і моральному зносу**. Ступінь морального зносу в порівнянні з фізичним зносом визначених видів нематеріальних активів висока. Причиною цьому

є науково-технічний прогрес і конкуренція виробників (споживачів) нематеріальних активів. Використання моральне застарілих нематеріальних активів стає неефективним. Звідси необхідність їх постійної швидкої заміни (відновлення).

Утрати від морального зносу нематеріальних активів включаються до складу витрат звітного періоду зі збільшенням сум зносу (амортизації) нематеріальних активів, а з об'єктів НА, відбитих в обліку по переоціненій вартості, - зі зменшенням переоціненої (первісної) їхньої вартості.

Якщо причини зменшення корисності об'єкта нематеріальних активів перестали існувати, то утрати від зменшення корисності за попередні періоди виключаються на відповідну суму способом сторно із суми витрат звітного періоду і із суми зносу (амортизації) об'єктів нематеріальних активів, а по об'єктах нематеріальних активів, відбитих в обліку, по переоціненій (чи первісній) вартості, такі утрати включаються до складу доходів зі збільшенням переоціненої вартості об'єкта нематеріальних активів.

Сторно - спосіб виправлення помилок в облікових документах, що полягає в тім, що помилково внесену операцію записують удруге червоним чорнилом (червоне сторно) і виключають з підсумкової суми рахунка.

Відшкодування вартісного (фізичного) зносу нематеріальних активів здійснюється на основі амортизації.

Нарахування амортизації нематеріальних активів здійснюється протягом терміну їхнього корисного використання, що встановлюється підприємством при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), але не більш 20 років.

При **визначенні терміну** корисного використання об'єкта нематеріальних активів варто враховувати:

- терміни корисного використання подібних активів;
- моральний знос, що передбачаються; правові чи інші подібні обмеження щодо термінів його використання й інші фактори.

Метод амортизації нематеріального активу вибирається підприємством самостійно виходячи з умов одержання майбутніх економічних вигод. Якщо такі умови визначити неможливо, то амортизація нараховується з застосуванням прямолінійного методу.

Розрахунок амортизації при застосуванні відповідних методів нарахування здійснюється аналогічно розрахунку амортизації по основних засобах підприємства.

При розрахунку амортизуємої вартості ліквідаційна вартість нематеріальних активів прирівнюється до нуля крім випадків:

- коли існує зобов'язання іншого обличчя щодо придбання цього об'єкта наприкінці терміну його корисного використання;
- коли ліквідаційна вартість може бути визначена на підставі інформації існуючого активного ринку й очікується, що такий ринок буде існувати наприкінці термін корисного використання цього об'єкта.

Нарахування амортизації починається з місяця, що впливає за місяцем, у якому нематеріальний актив став придатним для використання. Нарахування амортизації припиняється, починаючи з місяця, що впливає за місяцем вибуття нематеріального активу.

Термін корисного використання нематеріального активу і метод його амортизації переглядаються наприкінці звітного року, якщо в наступному періоді очікуються зміни терміну корисного використання чи активу зміни умов одержання майбутніх економічних вигод. Амортизація нематеріального активу нараховується виходячи з нового методу нарахування амортизації і терміну використання починаючи з місяця, що впливає за місяцем змін.